

JOHDANTO

Elsa on 5-vuotias tyttö, joka kertoi mummolleen, että Pertti-setä on pakottanut juomaan pissaansa ja että Elsa ei pidä siitä, kun Pertti pistää peppua hänen peppuunsa. Pertin kanssa on leikitty mörkö –leikkiä, jossa lapsia on otettu kiinni ja kiinnijäänyt lapsi viedään sänkyyn ja hänelle ”tehdään rakastelua”. Elsasta leikki on aluksi mukavaa ja varsinkin kun aikuiset juoksevat ympäri taloa. Loppuosa leikistä on outoa ja häneen sattuu. Elsa sanoi, että ei ole koskaan kertonut asiasta kellekään, koska on pelännyt äidin ja Pertin suuttuvan.

WHO (The World Health Organisation) on määritellyt vuonna 1999 lapsen seksuaalisen hyväksikäytön olevan sitä, että lapsi osallistuu seksuaaliseen toimintaan, jota hän ei itse täysin ymmärrä eikä ole kykenevä antamaan tietoista suostumusta siihen kehityksensä vuoksi. Seksuaalinen hyväksikäyttö rikkoo lakeja ja on yhteiskunnan normien vastainen. Aikuinen käyttää vastuutaan, valtaansa sekä lapsen luottamusta väärin.

Sekä poliisin tietoon tulleiden että tuomioistuimen käsittelyssä olleiden lapsiin kohdistuneiden rikosten määrä on kaksinkertaistunut 2000 – luvulla. Vaikka tilastoitujen rikosten määrä on kasvanut, ilmiönä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö ei ole lisääntynyt, vaan (esim. Finkelhorin & Jonesin, 2012; Fagerlund, Peltola, Kääriäinen, Ellonen, & Sariola, 2014) näyttää siltä, että hyväksikäyttö ilmiönä on vähentynyt merkittävästi. Kyse on enemmänkin siitä, että ilmoituksia epäilystä tehdään enemmän ja hyväksikäyttö tunnistetaan paremmin. Entistä suurempi osa rikoksista tulee poliisin tietoon ja siitä edelleen oikeuskäsittelyyn. Fagerlundin ym. tutkimuksessa uutena asiana selvitettiin ohjatun harrastustoiminnan piirissä koettu väkivalta ja seksuaalinen häirintä ohjaajan taholta. Varsinkin pojat raportoivat kokeneensa kyseisiä tilanteita tyttöjä yleisemmin.

Kaikki lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö ei kuitenkaan tule näkyväksi, koska kyse on vaikeasta ilmiöstä ja joidenkin tutkimusten mukaan (esim. London, Bruck, Wright & Ceci, 2008) jopa 60-70 % kertoo hyväksikäytöstä vasta aikuisena. Lapset ja nuoret eivät useinkaan kerro oma-aloitteisesti hyväksikäytöstä, vaan vasta sitten, jos heiltä sitä kysytään (Priebe & Svedin, 2008). Siitä, kuinka moni lapsi paljastaa keskusteluissa kokeneensa seksuaalista hyväksikäyttöä kiistellään jatkuvasti. Näinkin laaja hajonta voi johtua esimerkiksi tutkimusmetodien eroista (aikuinen kertoo lapsuudessa tapahtuneesta hyväksikäytöstä vs. lapsi kertoo ajankohtaisesta hyväksikäytöstä) tai siitä, mikä missäkin tutkimuksessa määritellään seksuaaliseksi hyväksikäytöksi (mm. London et al, 2008).

Suomessa lasten hyväksikäyttöepäilyn selvittäminen tapahtuu lasten ja nuorten oikeuspsykiatrisissa (tai –oikeuspsykologisissa) yksiköissä poliisin, syyttäjän tai tuomioistuimen pyynnöstä. Selvitys tapahtuu pääasiassa oikeuspsykologisen haastattelun kautta, jossa tavoitteena on saada lapsi kertomaan omin sanoin tapahtuneesta. Lähtökohtana on selvittää, miten epäily on herännyt eikä niinkään etsiä pelkästään epäilyn puolesta puhuvia seikkoja (Käypä hoito –suositus, 2013). Oikeuspsykologisessa haastattelussa lapsella on siis mahdollisuus kertoa turvallisissa olosuhteissa mahdollisesta hyväksikäytöstä. Aina suotuisat olosuhteet eivät kuitenkaan auta lasta paljastamaan hyväksikäyttöä, vaan syytä tai toisesta lapsi ei halua tai pysty siitä kertomaan. On myös tilanteita, että epäily hyväksikäytöstä on syntynyt jostain muusta syytä (esim. huoltoriita) ja silloin lapsella ei ole mitään kerrottavaa.

Lapset ja nuoret eivät välttämättä kerro seksuaalisesta hyväksikäytöstä heti sen tapahduttua. Ennemmin se on prosessi, jolloin lapsi havainnoi ympäristöään ja tekee jossakin vaiheessa päätöksen kertoa tapahtuneesta, jotkut jopa vasta aikuisuudessa (Bussey, Grimbeek, 1995). Pienemmät lapset saattavat kertoa seksuaalisesta hyväksikäytöstä, koska eivät vielä ymmärrä sen luonnetta eivätkä häpeä tapahtunutta. Heillä ei ole tietoutta seksuaalisista tabuista, eivätkä ymmärrä hyväksikäytön sopimattomuutta. Tästä syytä he saattavat jättää kertomasta siitä aikuiselle. Toisaalta taas lapsen nuori ikä voi edesauttaa häntä kertomaan hyväksikäytöstä, jos seksuaaliset tabut ovat vielä vieraita, tai jos hän ei kykene ajattelemaan negatiivisia seurauksia itselleen tai toisille. Pieni lapsi voi olla isompia lapsia halukkaampi kertomaan tapahtumista, jotka taas isompia lapsia hävettäisivät (Saywitz, Goodman, Nicholas & Moan, 1991).

Tässä artikkelissa pyritään selvittämään lapsen hyväksikäytöstä kertomiseen vaikuttavia tekijöitä. Kenelle lapsi tyypillisimmin kertoo hyväksikäytöstä; läheisille, opettajille, kavereille? Onko läheinen ihminen paras vai joku perhepiirin ulkopuolinen? Onko niin, että mitä kauemmin aikaa hyväksikäytöstä kuluu, siitä on vaikeampi kertoa – vai helpompi?

Kirjallisuushaut:

Lähdin etsimään tietoa PubMed-, PsycInfo- sekä Web of science – nimisistä tietokannoista. Hakuja tein hakusanoilla: "child and sexual abuse", "disclosure", "young child", "disclosure of child sexual abuse", "child sexual abuse experiences", "child sexual abuse victims", "disclosure and non-disclosure", "barriers to disclosing".

Katri on käynyt 6-vuotisneuvolassa ja äiti on kertonut terveydenhoitajalle alapään punoituksesta. Perheessä on kaksi pienempää lasta ja Katrin nukkuttaminen ja hygienian hoito on jäänyt pääasiassa isän huoleksi. Äiti ihmetteli neuvolassa, miksi isä lukitsee kylpyhuoneen oven mennessään Katrin kanssa iltapesulle. Kotona Katri ei uskalla jäädä isän kanssa kahdestaan ja lähtee itkien pesulle. Somaattisessa tutkimuksessa Katri on kertonut isän laittaneen ”oman sen” Katrin jalkojen väliin. Katri päätetään haastatella Lasten ja nuorten oikeuspsykiatrian tutkimusyksikössä. Hän on haastattelussa puhelias ja kertoo vuolaasti päiväkodista ja omista leikeistään. Kun keskustellaan isästä, Katri sanoo ”en tiedä”, ”en muista”.

HYVÄSIKÄYTÖN TYYPI

Lev-Wiesel & First (2018) tekivät kyselytutkimuksen 3156 lapselle (ikä 11-16-vuotta) joita oli kaltoinkohdeltu ainakin kerran elämässään. Kaltoinkohtelut jaettiin kolmeen ryhmään: kaltoinkohtelu ilman seksuaalista hyväksikäyttöä, seksuaalinen hyväksikäyttö ilman fyysistä kontaktia sekä seksuaalinen hyväksikäyttö. Tutkimuksen mukaan seksuaalisen hyväksikäytön uhrit, olipa hyväksikäyttäjät perheenjäsen tai ulkopuolinen, kertoivat hyväksikäytöstä vastahakoisemmin kuin muuta kaltoinkohtelua kokeneet. Tutkimuksen mukaan siis seksuaalisesta hyväksikäytöstä kertominen on kaikista vaikein asia paljastaa huolimatta hyväksikäyttäjän ominaisuuksista. Lisäksi, mitä vakavampi fyysistä kontaktia sisältävä hyväksikäyttö oli, sitä haluttomampi lapsi oli siitä kertomaan. Aiemman tutkimuksen mukaan (Goodman-Brown et al., 2003), varsinkin tytöt ovat haluttomampia kertomaan perheen sisäisestä hyväksikäytöstä verrattuna perheen ulkopuoliseen hyväksikäyttöön. Myös mitä läheisempi emotionaalinen suhde hyväksikäyttäjän kanssa uhrilla oli, sitä haluttomampi lapsi on siitä kertomaan (mm. Kogan, 2004; Foynes, Freyd & DePrince, 2009). Kuitenkin Lev-Wiesel & First totesivat, että lapsen kehoon tunkeutuminen vaikutti lapsen kertomukseen ja oirehdintaan enemmän kuin muut olosuhteet, esimerkiksi hyväksikäytön kesto ja tekijän läheisyys/ulkopuolisuus.

Ongelmia liittyy siihen, miten määritellään lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö ja hyväksikäytöstä kertominen (Bottoms et al., 2016; London et al., 2007; Olafson & Lederman, 2006). Seksuaalinen hyväksikäyttö voi olla eri tyyppistä ja sisältää erilaista toimintaa. Siihen on

sisällytetty esimerkiksi vastentahtoista seksuaalista toimintaa ikätoverin kanssa (Briebe & Svedin, 2008; Kogan 2004) kun taas osa tutkijoista ei sisällytä sitä hyväksikäytöksi (Lam, 2014; Helweg-Larsen and Larsen, 2006). Siitäkin on oltu eri mieltä, että mitä tarkoittaa, kun lapsi kertoo hyväksikäytöstä; onko kertomus syntynyt esim. anonyymien kyselytutkimuksen yhteydessä vai esitutkintaan liittyvässä haastattelussa.

LAPSEN OMINAISUUDET

Eeva on 16-vuotias erityiskoulua käyvä nuori. Hän on tutustunut netissä 40-vuotiaaseen mieheen. Mies on kehumut Eevan kauneutta ja pyytää saada ottaa "taiteellisia mallikuvia". Mies sanoo myös tuovansa ulkomailta hajuvesiä ja meikkejä Eevalle lahjaksi. Viestittelyä jatkuu muutaman viikon ajan ja Eeva pitää miestä poikaystävänään. Sovitaan paikka syrjäiselle mökille, jossa mies raiskaa Eevan useaan otteeseen. Mies osoittautui 69-vuotiaaksi.

Tutkimuksissa on esitetty ristiriitaisia väitteitä siitä, minkä ikäisenä lapsi todennäköisimmin kertoo seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Baen et al (2017) tutkimuksessa todetaan, että lapsen nuori ikä ja yksittäiset hyväksikäytön kokemukset olivat yhteydessä siihen, että lapset kertoivat harvemmin hyväksikäytöstä. Mahdollisesti pieni lapsi on kykenemätön ymmärtämään, mistä on kyse. Seksuaalisesti hyväksikäytetty lapsi saattaa uskoa, että hän on ainakin osittain vastuussa hyväksikäytöstä. Tämä johtuu kehityksellisistä tekijöistä ja pienen lapsen luonnollisesta egosentrisyydestä. Lapsi voi ajatella olevansa vastuullinen siitä teosta mihin on osallisena, huolimatta siitä mikä hänen roolinsa siinä on (Piaget, 1932). Myös London et al (2008) sekä Kogan (2004) toivat tutkimuksessaan esille, että pienet lapset (alle 7-8-vuotiaat) kertoivat harvemmin hyväksikäytöstä. Hyväksikäytöstä kertominen lisääntyy lapsen iän myötä, varsinkin jos hyväksikäyttäjä ei kuulu perheeseen ja jos hyväksikäyttöön on liittynyt penetraatiota (Leclerk, Wortley, 2015). Kogan totesi myös, että vanhemmat nuoret (14-17-vuotiaat) kertoivat todennäköisemmin hyväksikäytöstä vertaisryhmille, kun siitä nuoremmat (9-13v) kertoivat aikuisille.

Miksi sitten nuoremmat lapset kertovat hyväksikäytöstä vähemmän todennäköisesti kuin vanhemmat lapset? Ensinnäkin, he ovat kognitiivisilta kyvyiltään vähemmän kehittyneitä ymmärtääkseen, että kyseessä on seksuaalinen hyväksikäyttö (Hershkowitz et al, 2005). Kun epäilyä selvitetään, pienemmät lapset eivät aina ymmärrä oikeuspsykologisen haastattelun

merkitystä. Eräessä tutkimuksessa, jossa otos oli tosin pieni (74 hyväksikäyttöä kokenutta lasta) havaittiin, että esikouluikäiset kertovat hyväksikäytöstä todennäköisesti vahingossa, kun taas vanhemmat lapset tarkoituksella esimerkiksi vastaamalla suoraan kysymykseen (Fontanella, Harrington & Zuravin, 2000). Toisessa tutkimuksessa (n= 96 lasta) havaittiin, että alle 6-vuotialta vei pidemmän aikaa kertoa hyväksikäytöstä ja usein he kertoivatkin siitä vasta toisessa haastattelussa (Gries, Goh ja Cavanaugh, 1996).

Koska tutkimusten mukaan tytöt kertovat hyväksikäytöstä todennäköisemmin kuin pojat, kyse saattaa olla siitä, että helposti mielletään naisten ja tyttöjen olevan uhreja mutta miesten ja poikien tekijöitä. Tutkimuksessa (Gagnier & Collin-Vézina, 2016), joissa haastateltiin seitsemäätoista lapsuudessa seksuaalista hyväksikäyttöä kokenutta miestä pohdittiin mahdollisia syitä siihen, että pojat olivat tyttöjä haluttomampia kertomaan mistä tahansa kaltoinkohtelusta, mukaan luettuna seksuaalinen hyväksikäyttö. Tätä selitettiin sillä, että pojat pelkäsivät leimautuvansa homoseksuaaleiksi, koska yleensä poikia hyväksikäyttivät miespuoliset henkilöt. Tyttöjen naisellisuus puolestaan säilyi ennallaan. Hyväksikäytetyt pojat pelkäsivät eniten, että joku saa tietää hyväksikäytöstä, sen vuoksi he paljastivat hyväksikäytön vasta aikuisuudessa.

Ikätasoaan heikommin älyllisesti kehittyneet (esim. aistivammaiset, kehitysvammaiset) ovat suuremmissa riskissä tulla seksuaalisesti hyväksikäytetyksi. Myös kertomuksen saaminen heiltä on haastavampaa kuin saman ikäisiltä lapsilta. Lasten avuntarve mahdollistaa hyväksikäytön ja voi olla mahdollista, että paljastamattomia hyväksikäyttötapauksia on juuri tässä ryhmässä erityisen paljon. Tutkimuksessa kehitysviiveisten seksuaalisesta hyväksikäytöstä onkin suuri aukko (Jones et al, 2012). Hershkowitz, Lamb, Horowitz (2007) ja Hershkowitz, Lanes, Lamb (2007) tarkastelivat yli 40 000 oikeuden lausuntoa, joissa epäilynä oli lapsen seksuaalinen kaltoinkohtelu. Kävi selville, että huolimatta iästä tai sukupuolesta, vammaiset lapset eivät onnistuneet kertomaan kehityksikensä mukaisesti tapahtumista, varsinkaan jos epäilynä oli seksuaalinen hyväksikäyttö.

Seung, Jae, In, Hyeongrae ja Seong-Jin (2017) tutkivat 162 lapsen ja aikuisen tapauksia sekä tekivät heille kognitiivisen tasokartoituksen. Tutkimuksen mukaan uhrin, joilla oli alhainen älykyys, varsinkin kielellisellä puolella, kertoivat seksuaalisesta hyväksikäytöstä vähemmän vapaaehtoisesti kuin he, joiden älykyys oli normaalilla tasolla. Alhaisemman älykkyydosamäärän omaavilla seksuaalinen hyväksikäyttö oli vakavaa (penetraatio tai yritys siihen), kun taas normaalitasoisilla hyväksikäyttö sisälsi eniten seksuaalista ahdistelua. Näin ollen ne, joiden kognitiivinen taso on alhainen ovat erityisessä vaarassa tulla seksuaalisesti

hyväksikäytetyksi, ja hyväksikäyttö on tyypiltään vakavaa. Syynä tähän on tutkijoiden mukaan elinikäinen riippuvuus muista, tietämättömyys seksuaalisuudesta, sosiaalinen eristäytyminen, tottelevaisuus ja uskomus siitä, että hyväksikäyttöä käytetään rangaistuksena. Tutkimuksen tuloksena oli, että älykkyydosamäärä oli yhteydessä siihen, kertooko uhri vapaaehtoisesti hyväksikäytöstä. Korkeampi älykkyydosamäärä ennustaa suurempaa todennäköisyyttä kertoa hyväksikäytöstä olipa kyseessä kehitysvammaisuus tai ei. Kielellinen kyvykkyys näytti olevan eniten hyväksikäytöstä kertomiseen vaikuttava muuttuja (esim. älykkyyden suorituspuoli tai ikä). Voidaan siis sanoa, että heikkolahjaisuus tai kehitysvammaisuus on riskitekijä sille, että uhri ei tule kertoneeksi seksuaalisesta hyväksikäytöstä kenellekään.

PSYKKISET SYYT

Janna on 14-vuotias yläkoululainen. Hänen isänsä on käyttänyt häntä seksuaalisesti hyväksi 4-vuotiaasta asti. Vanhempien välillä on ollut vuosien ajan eron uhkaa ja Jannan sisaruksilla on sekä psyykkisiä vaikeuksia että kouluongelmia. Janna ei ole kertonut hyväksikäytöstä kenellekään, koska isä on uhannut sosiaalitoimen ottavan lapset huostaan ja vanhempien eroavan. Jannan koulusuoritukset ovat romahtaneet ja hän on yrittänyt kerran itsemurhaa. Koulussa hän on tutustunut kahteen tyttöön ja ensimmäistä kertaa kokee saaneensa hyviä ja luotettavia ystäviä. Hän kertoo ystävilleen hyväksikäytöstä ja kaverit kertovat siitä vanhemmilleen. Toisen tytön vanhemmat ottavat yhteyttä lastensuojeluun ja sitä kautta Jannaan kohdistunut hyväksikäyttö saadaan selvitettyä. Oikeuspsykologisessa haastattelussa Janna kertoi, että hän täytyi vihasta kuin ilmapallo ilmasta ja hänellä oli vain kaksi vaihtoehtoa, joko kertoa hyväksikäytöstä tai kuolla.

Schaeffer et al (2011) tutkimuksessa haastateltiin 191 lasta ja kysyttiin, mikä on saanut heidät kertomaan seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Lasten kertomuksista erottui kolme keskeistä tekijää. Yhtenä syynä on ulkopuolinen vaikutus (joku kysyy), selkeä todiste (silminnäkijä) ja sisäinen ärsyke (painajaisunet). Tutkijoiden mukaan, lapsi saattaa pyrkiä aktiivisesti pitämään salaisuuden, mutta toisaalta haluaa kertoa. Myös vanhemmat saattavat huomata lapsen olevan aiempaa ahdistuneempi. Tätä kuvataan ”paine kattila-efektinä”, jolloin lapselle kehittyä ahdistustila. Lapsi ei välttämättä osaa itsekään tunnistaa, että mistä paha olo johtuu. Jotta ahdistuksen syy ei paljastuisi, lapsi joutuu säätelemään sisäisiä reaktioitaan ja ihmissuhteitaan. Toisaalta psyykinen stressi ja ahdistuneisuus voidaan nähdä hyvänäkin asiana, koska aikuiset

huomaavat lapsen olotilan ja helpommin alkavat kysyä lapsen vointia ja sitä, että onko jotain tapahtunut (McElvaney, 2014). Näyttää siis siltä, että harva lapsi kertoo oma-aloitteisesti seksuaalisesta hyväksikäytöstä, vaan mahdollisesti vasta sitten kun sitä häneltä kysytään. (mm. McGee et al, 2002)

Lapsi kokee hyväksikäyttökokemuksestaan psyykkistä painetta ja pelkää seurauksia sekä itselle, että varsinkin muille. Mitä enemmän lapsi pelkää aiheuttavansa harmia muille, sitä kauemmin vie kertoa hyväksikäytöstä. Kaikki lapset eivät tunne yhtä vahvoja syyllisyyden ja vastuun tunteita ja silloin tapahtumien paljastaminen on helpompaa. Yllättäen pelko negatiivisista seurauksista lapselle itselleen ei ollut merkittävä tekijä kertomuksen ajoituksen suhteen (Goodman et al, 2003), vaan pikemminkin muille, esimerkiksi vanhemmille. Myös useat muut tutkimukset osoittavat, että varsinkin häpeän ja syyllisyyden tunteet estävät lasta kertomasta hyväksikäytöstä (mm. McElvaney et al 2013 ja Shalhoub-Kevorkian, 2005)

OSAPUOLTEN VÄLINEN SUHDE

Neljätoistavuotiaan Annen eronnut äiti löysi uuden kumppanin, joka muutti heille asumaan muutaman kuukauden tutustumisen jälkeen. Äidin mentyvä aikaisemmin illalla nukkumaan, mies tuli juovuksissa Annen huoneeseen ja halusi opettaa kuinka Anne voisi oppia nauttimaan seksistä. Mies suuteli ja kosketteli Annen vartaloa. Anne kertoi tästä isälleen seuraavana päivänä, joka taas välitti tiedon äidille. Vaikka äidin miesystävä kertoi olevansa Annelle isähahmo, Anne ei tuntenut näin, vaan koki miehen vastenmielisenä.

Niin ristiriitaiselta kun se tuntuukin, lapsella saattaa olla myös myönteisiä tunteita hyväksikäyttäjää kohtaan. Hyväksikäyttäjää voi olla hyvinkin läheinen, vuorovaikutuksessa ja hoivaamisessa saattaa olla myös paljon lasta tukevia tekijöitä. Hyväksikäyttäjää voi yrittää vaikuttaa lapseen monin eri tavoin, mm. pelottelemalla, että tekijä joutuu vankilaan, joka taas aiheuttaa surua koko perheelle. Tutkimuksen mukaan lapset, jotka kokevat pelkästään vastenmielisyyden tunteita hyväksikäyttäjää kohtaan, kertovat helpommin hyväksikäytöstä kuin he, joilla tunteisiin sekoittuu sekä positiivisia että negatiivisia puolia (Morrison, 2018). Ennustettavasti lapset kertoivat ulkopuolisesta hyväksikäytöstä herkemmin kuin perheen sisäisestä (Arrata, 1998; London et al., 2008).

Lapset, jotka olivat nuoruusikäisiä ja tulivat inestiperheistä (lähisukulaisten välinen seksuaalinen kanssakäyminen), tunsivat suurempaa vastuuta hyväksikäytöstä ja pelkäsivät seurauksia. Heille hyväksikäytöstä kertominen oli erityisen vaativaa (Goodman, 2003).

Aiemmissa tutkimuksissa (mm. Kogan, 2004; Foyes, Freyd & DePrince, 2009) todettiin, että mitä läheisempi emotionaalinen suhde hyväksikäyttäjän kanssa uhrilla oli, sitä haluttomampi lapsi on siitä kertomaan. Seksuaalisesta hyväksikäytöstä kertominen on lapselle vaikea asia paljastaa huolimatta hyväksikäyttäjän ominaisuuksista (Lev-Wiesel & First, 2018). Lisäksi, mitä vakavampi hyväksikäyttö oli (fyysinen kontakti), sitä haluttomampi lapsi oli siitä kertomaan. Goodman-Brown et al (2003) tutkimuksen mukaan varsinkin tytöt ovat haluttomampia kertomaan perheen sisäisestä hyväksikäytöstä verrattuna perheen ulkopuoliseen hyväksikäyttöön. Lev-Wieselin ja Markuksen (2013) tutkimuksen mukaan lapsen kehoon tunkeutuminen vaikuttaa siihen, miten halukas hän on kertomaan hyväksikäytöstä. Se vaikuttaa jopa enemmän kuin muut olosuhteet, esimerkiksi kuinka kauan hyväksikäyttö on jatkunut ja kuinka läheinen hyväksikäyttäjä on. Tutkimus tehtiin kyselylomakkeella Israelissa arabi- ja juutalaislapsilla. Otoksessa oli 225 israelilaista naista, joita oli käytetty seksuaalisesti hyväksi ennen neljäätoista ikävuotta. Mielenkiintoinen lisätutkimuksen aihe olisi, että millainen vaikutus kulttuurisella ja uskollisella taustalla on hyväksikäytöstä kertomiseen.

Lapsi saattaa myös pelätä hyväksikäyttäjää ja siksi vältellä tätä, mikä saattaa saada läheiset ihmiset ihmettelemään lapsen käytöstä. Se, että lapsi ei ole kontaktissa hyväksikäyttäjään ja eikä ole hänen vaikutuspiirissään auttaa lasta kertomaan hyväksikäytöstä. Lapsen välttelevä käytös hyväksikäyttäjää kohtaan saa myös läheiset ihmiset kysymään syytä käyttöön ja näin lapsella on mahdollisuus kertoa tapahtumista. (Jensen et al., 2005; Schaeffer et al., 2011)

LAPSEN OLOSUHTEET

Lapsen kertomus on usein tärkein näyttö selvitetessä seksuaalista hyväksikäyttöä. Tutkittaessa kuinka moni hyväksikäytetyksi tullut lapsi kertoo siitä jollekin, ongelmana on se, että on saatu hyvinkin vaihtelevia tuloksia. Luvut vaihtelevat 24%:n ja 96%:n välillä (London, Bruck, Wright, & Ceci, 2008). Tutkimuksissa on havaittu, että vähiten kertomuksia hyväksikäytöstä antavat seuraavat ryhmät: alle 8-vuotiaat, pojat, perheen sisäistä hyväksikäyttöä kokeneet ja tietyt etniset ryhmät (London et al, 2008). Kun tutkitaan lapsia, joilla on ulkoisia löydöksiä saatavilla (Lyon, 2007) heistäkin vain noin puolet kertoivat haastattelussa seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Kun lapsia haastatellaan oikeuspsykologisia

periaatteita noudattaen 76-96% riippuen otoksesta kertoi hyväksikäytöstä. Voidaan siis päätellä, että kertomatta jättäminen ei ole harvinaista ja että on lapsia jotka eivät kerro, vaikka heiltä siitä suoraan kysytään. (Pipe et al, 2007)

Malloy (Malloy et al, 2016) artikkelissa käsitellään tutkimusta, jossa tarkasteltiin 58 tapausta, joissa lapset olivat kertoneet seksuaalisesta hyväksikäytöstä aikuiselle ja hyväksikäyttöön liittyviä muuttujia (esim. lapsen ikä, hyväksikäyttäjän vanhemman rooli, holhoojan tuki). Tutkimuksen mukaan lapset kertoivat hyväksikäytöstä todennäköisemmin, kun heidät oli sijoitettu pois kotoa ja myös erotettu sisaruksista rikosilmoituksen teon jälkeen. Lapset todennäköisemmin myös kertoivat hyväksikäytöstä kun perheenjäsenet (joku muu kuin hyväksikäyttävä vanhempi) uskoivat lapsen kertomusta ja todennäköisemmin olivat kertomatta, kun perheenjäsen (muu kuin hyväksikäyttävä vanhempi) ei uskonut syytöksiä tai jos epäillyn hyväksikäyttäjän vierailut sallittiin ensimmäisen kuulustelun jälkeen. Tuloksia voidaan pitää viitteenä siihen, miten monimutkaisten sosiaalisten prosessien kautta lapsi voi perua tai jättää kertomatta itseensä kohdistuneen seksuaalisen hyväksikäytön. Leclercin ja Wortleyn (2015) tutkimuksen mukaan lapset kertoivat hyväksikäytöstä todennäköisemmin silloin, kun he tulivat hyvin toimivasta perheestä ja olivat vastustaneet tekijää hyväksikäyttötilanteessa. Myös heidän tutkimuksessaan tuli esille, että kun lapset eivät eläneet hyväksikäyttäjän kanssa, kertominen oli helpompaa.

Aikoessaan kertoa seksuaalisesta hyväksikäytöstä, lapset arvioivat muiden sietokykyä. Goodman-Brownin (2003) mukaan, ratkaisevaa kertomiselle on juuri se, että lapsi tulee sellaiseen johtopäätökseen, että aikuinen kestää kuulla tapahtumat ja uskoo kertoman. Lemaigre, Taylor ja Gittoes (2017) tarkastelivat ja arvioivat metodologisesti yhteensä kolmeatoista tutkimusta, joissa tarkasteltiin mikä edesauttaa ja mikä estää lasta kertomasta seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Kokonaisuudessaan meta-analyysi käsitti 658 naispuolista henkilöä ja 421 miespuolista. Näistä kolmestatoista tutkimuksesta kuudessa tuli esille, se, että lapset kokivat, että aikuiset eivät todennäköisesti ymmärtäisi tai tukisi lasta ja jättivät kertomasta hyväksikäytöstä. Näiden tutkimusten tulos osoitti sen, että oleellista lapsen pystyessä kertomaan seksuaalisesta hyväksikäytöstä on ihanteelliset olosuhteet. Tämä tarkoittaa sitä, että lapselta kysytään hänen kokemuksistaan ja että kysyjä osoittaa olevansa aktiivinen kuuntelija ja tukija. On kuitenkin muistettava se, että varsinkin pienet lapset ovat helposti johdateltavissa puhumaan asioista, joita ei ole tapahtunut. Siksi aikuisen tulisi lähinnä kuunnella lapsen asia ja korkeintaan avoimilla kysymyksillä (esim. kuka, mitä, milloin) tarkennettava lapsen kertomaa (Hershkowitz, Orbach, Lamb, Sternberg & Horowitz, 2006).

Aikuinen ei saisi väheksyä lapsen syyllisyyden ja häpeän tunteita vaan pyrkiä vähentämään pelkoa. Näyttääkin siis siltä, että läheiset ihmissuhteet ja kiinnostus lapsen asioista ovat erityisen tärkeitä lapsen paljastaessa hyväksikäytön. Myös Kogan (2004) toteaa, että lapsi kertoo hyväksikäytöstä todennäköisimmin, kun häneltä kysytään asiasta, kuin että hänen tulisi päättää kertoa siitä itse. Eivätkä lapset kerro vain siksi, että heiltä kysytään, vaan siksi, että kysyjä on luotettava henkilö (Mont'Ros-Mendoza &Hecht, 1989).

Tutkimusten mukaan (mm. Kogan, 2004; Priebe &Svedin, 2008) hyväksikäytöstä kertomiseen on kavereilla suuri vaikutus. Koganin tutkimuksen mukaan 36% nuorista kertoo kavereilleen ensimmäisen kerran hyväksikäytöstä. Priebe ja Svedidin tutkimuksessa kävi ilmi, että noin 40% nuorista oli kertonut vain ystävälleen, joka oli saman ikäinen kuin hän itse. Nähdään siis, että se, kun nuorella on ystäviä, auttaa psyykkisessä hyvinvoinnissa. Huolien kertomisen yhteydessä nuori voi paljastaa myös hyväksikäytön. Ystävät voivat rohkaista kertomaan tapahtuneesta myös aikuisille.

Suomessa Lahtinen, Laitila, Korkman ja Ellonen (2018) ovat tehneet tutkimuksen, jossa pyrittiin selvittämään seksuaalisesta hyväksikäytöstä kertomisen määrää ja tekijöitä. Kyseessä oli suomalainen lapsiuhritutkimus, joka perustui laajaan väestöperusteiseen otokseen. Otos koostui 11 365:sta kuudes- ja yhdeksäsluokkalaisista oppilasta. Tässä kyselytutkimuksessa tarkoituksena oli kartoittaa lasten ja nuorten väkivaltakokemusten esiintyvyyttä, siihen sisältyen myös seksuaalinen hyväksikäyttö. Seksuaalinen hyväksikäyttö määriteltiin siten, että lapsella on ollut seksuaalisia kokemuksia ainakin viisi vuotta vanhemman henkilön kanssa. Otoksessa seksuaalisen hyväksikäytön osuus oli 2.4 %. Samalla lapset myös vastasivat kysymyksiin, jotka koskivat hyväksikäytöstä kertomista, kenelle siitä on kerrottu ja mahdollisia syitä, miksi ei ole kerrottu. Tulosten mukaan suurin osa lapsista (80%) kertoi jollekin, yleensä kaverille (48%). Kuitenkin vain 26% oli kertonut aikuiselle ja vielä harvempi (12%) asiantuntijalle. Suurin syy sille, miksi lapsi ei ollut kertonut kenellekään hyväksikäytöstä oli, että lapsi ei pitänyt tapahtumaa tarpeeksi vakavana (41%). Puolet lapsista ei ajatellut kyseessä olleen seksuaalisen hyväksikäytön. Yllättäen harva lapsi totesi syynä olevan rohkeuden puutteen (14%). Analyysi osoitti, että hyväksikäyttäjän ja hyväksikäytetyn iällä sekä hyväksikäytetyn ja hänen äitinsä emotionaalisella kaltoinkohtelulla oli yhteys siihen, kertoiko lapsi hyväksikäytöstä. Alle seitsemän vuotiaat lapset kertoivat hyväksikäytöstä todennäköisemmin kuin 12-15 –vuotiaat. Jos hyväksikäyttäjää oli alle 30-vuotias, uhri kertoi siitä todennäköisemmin kuin jos hyväksikäyttäjää olisi ollut tätä vanhempi. Myös äidin emotionaalinen kaltoinkohtelu tai kylmyys vaikutti vähentävästi halukkuuteen kertoa.

AIKA HYVÄSIKÄYTÖSTÄ KERTOMISEEN

Goodman-Brownin (2003) tutkimuksessa selvitettiin kuinka pitkän ajan kuluessa keskimäärin lapset kertovat aikuiselle hyväksikäytöstä. Tutkittaessa 218:n lapsen tutkimuspöytäkirjoja, havaittiin, että kuukauden sisällä jopa 64% lapsista kertoi hyväksikäytöstä ja 29% puolen vuoden sisällä. Luvut ovat korkeita todennäköisesti siksi, että lapset olivat kertoneet epäilystä jo viranomaisille ja oikeusprosessi oli käynnissä. Epäilytynä oli myöskin kodin ulkopuolinen henkilö, mikä on osoittautunut helpottavan kertomista (laita sama viite kuin viimeksi). Esimerkiksi Koganin (2004) tutkimuksessa luvut olivat hieman erilaisia (n=263, 12-17 – vuotiaita naisia): noin 24% tutkituista kertoi yhden vuorokauden sisällä hyväksikäytöstä jollekin, kun taas 26% ei ollut kertonut siitä koskaan paitsi nyt tutkimuksen yhteydessä.

Joidenkin tutkimusten (mm. Paine & Hansen, 2002) mukaan jopa 60-70% kertoo hyväksikäytöstä vasta aikuisena. Ruotsalaiset Prieben and Svedinin (2008) tutkimusaineistossa oli 1493 nuorta, jotka olivat kyselyssä vastanneet joutuneensa seksuaalisesti hyväksikäytetyksi. Heistä lähes 60% ilmoitti, että ei ole kertonut hyväksikäytöstä kenellekään ennen tutkimusta. Voidaan siis sanoa, että merkittävän suuri osa lapsista ei kerro hyväksikäytön kokemuksistaan kuin vasta aikuisena ja toisaalta taas aikuisten tutkimukset osoittavat, että merkittävä määrä aikuisista ei ole koskaan paljastanut tällaista väärinkäyttöä, mikä on osoituksena siitä, että tutkijat ovat ensimmäistä kertaa paljastaneet suuren määrän vastaajista.

LOPUKSI

Tämän kirjallisen katsauksen perusteella voidaan todeta, että ei ole olemassa yksittäistä tekijää, joka auttaa lasta kertomaan kokemastaan hyväksikäytöstä. On löydettävissä kuitenkin tekijöitä, jotka saattavat auttaa lasta luomaan otollisen ympäristön kertomiselle. Suurin pelko lapselle on negatiiviset seuraukset sekä hänelle itselleen, mutta myös hyväksikäyttäjälle ja koko hänen lähipiirilleen. Vaikka lapsi ymmärtäisikin, että seksuaalinen hyväksikäyttö on väärin ja laissa kielletty, on uskaliaasta avautua tapahtuneesta. Hyväksikäyttäjä on saattanut saada lapsen manipuloitua uskomaan, että itse asiassa lapsi on syyllinen hyväksikäyttöön.

Kirjallisuudessa ei ole yksimielisyyttä siitä, mitkä ovat ihanteelliset olosuhteet ja tekijät teon paljastumiselle. Paljon riippuu myös lapsen persoonasta ja sosiaalisista tekijöistä. Selvitettäessä lapsen kokemaa hyväksikäyttöä on todettu, että mitä nuorempi lapsi, sitä heikommin hän pystyy kertomaan tapahtumista. Tutkimusotoksissa alhaisimmat luvut on tulleet myös pojilta, perheen sisäisissä hyväksikäytössä ja tietyissä etnisissä ryhmissä (London et al 2008). Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö tapahtuu lähes aina piilossa, tapahtumalle ei ole todistajia. Usein ainoa todiste on lapsen oma kertomus. On kuitenkin tärkeää ymmärtää tekijöitä, jotka saavat lapsen kertomaan hyväksikäytöstä, jotta voimme järjestää selvitysprosessin ja lapsen sekä hänen perheensä tukemisen mahdollisimman vaivattomaksi ja oikea-aikaiseksi. Lapsen ja koko perheen hyvinvoinnin kannalta on oleellista varmistaa, että hyväksikäyttäjä jää kiinni ja saa tuomion. Olisi myös kehitettävä järjestelmiä, joiden turvin voidaan ennaltaehkäistä mahdollisuuksien mukaan sitä, että varsinkin pieni, turvattomista olosuhteista tuleva lapsi ei tule seksuaalisesti hyväksikäytetyksi.

Oleellista näyttäisi olevan, että lapsella olisi ainakin yksi turvallinen ja luotettava ihminen, joka huomioi lapsen psyykkistä vointia ja kysyy kuulumisia. Nuorelle taas luotettava ikätoveri on tutkimusten mukaan väylä paljastaa hyväksikäyttöä. Aina lapsella ei ole lähipiirissä luotettavaa henkilöä, joka asiallisesti lähtisi ajamaan asian selvittelyä. Sen vuoksi myös suomalaisen yhteiskunnan tulisi tarjota siihen oma väylänsä, jotta ne lapset (41%), jotka eivät pitäneet hyväksikäyttöä tarpeeksi vakavana tai joilla ei ollut rohkeutta (14%) kertoa, saisivat siihen kuitenkin (Lahtinen, Laitila, Korkman ja Ellonen, 2018) mahdollisuuden. Vaikka lapsella olisikin mahdollisuuksia kertoa seksuaalisesta hyväksikäytöstä, osa lapsista kertoo siitä vasta pitkän ajan jälkeen, osa ei ollenkaan, vaikka siitä kysyttäisiin suoraan (Pipe et al., 2007).

Lahtisen et al (2018) toivat tutkimuksessaan mielenkiintoisia näkökulmia jatkotutkimuksia ajatellen: onko hyväksikäyttäjän iällä ja äidin emotionaalisella tuella merkitystä hyväksikäytön kertomiseen. Aiemmissa tutkimuksissa oli viitteitä siitä, että jos lapsi asuu hyvin toimivassa perheessä, jossa on mahdollista puhua niin ikävistä kuin iloisistakin asioista, myös hyväksikäytöstä puhuminen on helpompaa. Samoin on näyttöä siitä, että lasten ja nuorten kohdalla kaltoinkohtelukokemukset usein kasaantuvat: yhä pienempi osa suomalaisnuorista kokevat esimerkiksi seksuaalista hyväksikäyttöä (Fagerlund et al, 2014). Niillä, joilla näitä kokemuksia on, on tyypillisesti useita eri kaltoinkohtelumuotoja läsnä. Huolenaiheita liittyy myös vammaisiin lapsiin kohdistuvasta kaltoinkohtelusta ja seksuaalisesta hyväksikäytöstä. He ovat vammaisuutensa vuoksi ikäisiään suuremmassa riskissä joutua uhriksi, heitä ei tavoiteta. (Jones et al, 2016). Tämän kirjallisuuskatsauksen kautta heräsi myös kiinnostus siihen, miten eri kulttuuri- ja uskontotausta tulleet lapset kertovat seksuaalisesta hyväksikäytöstä.

Yhteenvetona voidaan sanoa, että ei ole mitään yksittäistä syytä, miksi ja milloin lapsi päättää kertoa hyväksikäytöstä, ei myöskään kirjallisuudessa ole päästy yksimielisyyteen asiasta. Kun on tutkittu aikuisia, jotka ovat tulleet seksuaalisesti hyväksikäytetyksi lapsena, esteet ja mahdollistajat ovat monimutkainen kokonaisuus sisältäen uhrin ja hänen ympäristön eri ominaisuuksia (mm. psyykkiset, sosiaaliset ja kognitiiviset syyt) (Tener & Murphy, 2015). Lapsilla nämä esteet ja mahdollistajat saattavat olla vielä erilaisia kuin aikuisella. Voidaan kuitenkin olla varmoja siitä, että kun lapselta kysytään hänen kokemuksistaan, häntä kuunnellaan, tuetaan ja vähennetään syyllisyyden ja häpeän tunteita, on lapsella aina parempi mahdollisuus kertoa seksuaalisuudesta hyväksikäytöstä kuin jos hänen asioistaan ei välitettäisi.

LÄHTEET

Arata C.M. (1998) To Tell or Not to Tell: Current Functioning of Child Sexual Abuse Survivors Who Disclosed their Victimization. Volume: 3 issue: 1, page(s): 63-71.

Bae, S.M., Kang, J.M., Hwang, I.C., Cho, H., Cho, S.J. (2017) Intelligence is associated with voluntary disclosure in child sexual abuse victims *Adolesc Health* Sep;61(3):335-341.

Bottoms, B.L, Peter-Hagene, L.C., Epstein, M.A., Wiley, T.R.A., Reynolds, C.E., Rudnicki A.G. (2016) Abuse characteristics and individual differences related to disclosing childhood sexual, physical, and emotional abuse and witnessed domestic violence. *Journal of Interpersonal Violence*, 31 (2016), pp. 1308-1339.

Briere, G., Svedin, C.G. (2009) Child sexual abuse is largely hidden from the adult society: An epidemiological study of adolescents' disclosures. *Child abuse & neglect* 32(12):1095-108.

Bussey, K., & Grimbeek, E. J. (1995). Disclosure processes: Issues for child sexual abuse victims. In K. J. Rotenberg (Ed.), *Cambridge studies in social and emotional development. Disclosure processes in children and adolescents* (pp. 166-203). New York, NY, US: Cambridge University Press.

Fagerlund, M., Peltola, M., Kääriäinen, J., Ellonen, N. Sariola H. (2014) Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset 2013: lapsiuhritutkimuksen tuloksia. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 110.

Finkelhor, D. & Jones, L. (2012). Have sexual abuse and physical abuse declined since the 1990s? Durham, NH: Crimes against Children Research Center.

Fontanella, C., Harrington, D. & Zuravin, S.J. (2000) Gender Differences in the Characteristics and Outcomes of Sexually Abused Preschoolers. *Journal of Child Sexual Abuse*. 9:2, 21-40.

Foynes, M. M., Freyd, J. J., & Deprince, A. P. (2009). Child abuse, betrayal and disclosure. *Child Abuse & Neglect*, 33, 209-217.

Gagnier, C, Collin-Vézina, D. (2016) The Disclosure Experiences of Male Child Sexual Abuse Survivors. *Journal of Child Sexual Abuse*. 2016;25(2):221-41.

Goodman-Brown, T. B., Edelstein, R. S., Goodman, G. S., Jones, D. P. H., Gordon, D. S. (2003). Why children tell: A model of children's disclosure of sexual abuse. *Child Abuse & Neglect*, 27, 525-540.

- Gries, L. T., Goh, D. S., & Cavanaugh, J. (1996). Factors associated with disclosure during child sexual abuse assessment. *Journal of Child Sexual Abuse*, 5, 1–20.
- Helweg-Larsen, K., Larsen, H.B. (2006) The prevalence of unwanted and unlawful sexual experiences reported by Danish adolescents: results from a national youth survey in 2002. *Acta Paediatrica*, 95.pp. 1270-1276.
- Hershkowitz, I., Horowitz, D., Lamb, M.E. (2005) Trends in children's disclosure of abuse in Israel: a national study. *Child Abuse and Neglect*, 29, pp. 1203-1214.
- Hershkowitz, I., Orbach, Y., Lamb, M.E., Sternberg, K.J., Horowitz, D. (2006). Dynamics of forensic interviews with suspected abuse victims who do not disclose. *Child Abuse & Neglect* 30: 753–769.
- Hershkowitz, I., Lamb, M.E., Horowitz, D., (2007) Victimization of children with disabilities *American Journal of Orthopsychiatry*, 77 (4), p. 629.
- Hershkowitz, I, Lanes, O., Lamb, M.E., (2007) Exploring the disclosure of child sexual abuse with alleged victims and their parents. *Child Abuse & Neglect*, 31 (2), pp. 111-123.
- Jensen, T.K., Gulbrandsen, W., Mossige., S. Reichelt, S., Tjersland, O.A (2005) Reporting possible sexual abuse: A qualitative study on children's perspectives and the context for disclosure. *Child Abuse & Neglect*, 29 (12), pp. 1395-1413.
- Jones, L., M.A. Bellis, S. Wood, K. Hughes, E. McCoy, L. Eckley, A. Officer (2012), Prevalence and risk of violence against children with disabilities: A systematic review and meta-analysis of observational studies. *The Lancet*, 380 (9845) pp. 899-907.
- Jones, C., Stalker, K., Franklin, A., Fry, D., Cameron, A., Taylor, J. (2016) Enablers of help-seeking for deaf and disabled children following abuse and barriers to protection: a qualitative study. *Child Abuse Review* 25(1): 60–73.
- Kogan, S.M. (2004) Disclosing unwanted sexual experiences: results from a national sample of adolescent women. *Child Abuse and Neglect*, 28, pp. 147-165.
- Käypä hoito -suositus. Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilyn tutkiminen. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen Lastenpsykiatriyhdistyksen asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2013.

Lahtinen, HM., Laitila, A., Korkman, J., Ellonen, N. (2018) Children's disclosures of sexual abuse in a population-based sample. *Child Abuse & Neglect* Feb; 76:84-94.

Lam, K.Y.I. (2014) Factors associated with adolescents' disclosure of sexual abuse experiences in Hong Kong *Journal of Child Sexual Abuse*, 23, pp. 768-791.

Leclerc, B., Wortley R. (2015) Predictors of victim disclosure in child sexual abuse: additional evidence from a sample of incarcerated adult sex offenders. *Child Abuse and Neglect*, 43, pp. 104-111.

Lemaigre, C., Taylor, E.P., Gittoes, C. (2017) Barriers and facilitators to disclosing sexual abuse in childhood and adolescence: A systematic review. *Child Abuse & Neglect*. Volume 70, , Pages 39-52

Lev-Wiesel, R., Markus, L. (2013) Perception vs. circumstances of the child sexual abuse event in relation to depression and post-traumatic stress symptomatology. *Journal of Child Sexual Abuse*. 2013;22(5):519-33.

Lev-Wiesel, R. & First, M. (2018) Willingness to disclose child maltreatment: CSA vs other forms of child abuse in relation to gender. *Child Abuse & Neglect* May; 79:183-191.

London, K., Bruck, M., Ceci, S.J., Shuman, D.W. et al. (2007) Disclosure of child sexual abuse: a review of the contemporary empirical literature. M.E. Pipe (Ed.), *Child sexual abuse*. pp. 11-39

London, K., Bruck, M., Wright, D. B., & Ceci, S. J. (2008). Review of the contemporary literature on how children report sexual abuse to others: Findings, methodological issues, and implications for forensic interviewers. *Memory*, 16(1), 29-47.

Lyon, T.D. (2007) False denials: overcoming methodological biases in abuse disclosure research. In Pipe, M-E., Lamb, M., Orbach, Y., Cederborg, A-C. (2007). *Child sexual abuse: Disclosure, delay, and denial*. Mahwah, NJ, US: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

Malloy, L.C., Mugno, A.P., Rivard, J.R., Lyon, T.D., Quas J.A. (2016) Familial Influences on Recantation in Substantiated Child Sexual Abuse Cases. *Child Maltreatment* 21(3):256-261.

McGee, H., Garavan, R., deBarra, M., Byrne, J., Conroy, R., (2002) *The SAVI Report. Sexual Abuse and Violence in Ireland. A national study of Irish experiences, beliefs and attitudes concerning sexual violence*. Liffey Press, Dublin.

McElvaney, R. (2013). Disclosure of child sexual abuse: Delays, non-disclosure and partial disclosure. What the research tells us and implications for practice. *Child Abuse Review*. Advance online publication.

McElvaney, R., Greene, S., Hogan, D. (2014) To tell or not to tell? Factors influencing young people's informal disclosures of child sexual abuse. *Journal of Interpersonal Violence*, 29 (5), pp. 928-947.

Mont'Ros-Mendoza, T., Hecht, M.L. (1989) Factors facilitating the disclosure of sexual abuse by children and adolescents. Paper presented at the speech communication association, 75th, San Francisco, CA, Nov 18–21.

Morrison S., Bruce C., Wilson S. (2018) Children's Disclosure of Sexual Abuse: A systematic Review of Qualitative Research Exploring Barriers and Facilitators, *Journal of Child Sexual Abuse*; 27"2, 176-194.

Olafson, E., Lederman, (2006) The state of the debate about children's disclosure patterns in child sexual abuse cases. *Juvenile and Family Court Journal*, 57, pp. 27-40.

Paine, M. L., Hansen, D. J. (2002). Factors influencing children to self-disclose sexual abuse. *Clinical Psychology Review*, 22, 271-295.

Piaget, J. (1932) *The Moral Judgment of the Child*. The Free Press, New York.

Pipe, M-E., Lamb, M., Orbach, Y., Cederborg, A-C. (2007). *Child sexual abuse: Disclosure, delay, and denial*. Mahwah, NJ, US: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

Priebe, G., Svedin, C.G. (2008) Child sexual abuse is largely hidden from the adult society: An epidemiological study of adolescents' disclosure. *Child Abuse & Neglect*, 32 (12).

Saywitz, K.J., Goodman, G.S., Nicholas, E., Moan, S.F. (1991) Children's memories of a physical examination involving genital touch: implications for reports of child sexual abuse. *Journal of Consulting Clinical Psychology*. Oct;59(5):682-91.

Schaeffer, P., Leventhal, J.M., Asnes, A.G. (2011) Children's disclosures of sexual abuse: Learning from direct inquiry. *Child Abuse & Neglect*, 35 (5), pp. 343-352.

Seung, M.B., Jae, M.K., In, C.H., Hyeongrae, C., Seong-Jin, C. (2017) Intelligence Is Associated With Voluntary Disclosure in Child Sexual Abuse Victims. Volume 61, Issue 3, Pages 335–341.

Shalhoub-Kevorkian, N. (2005) Disclosure of child abuse in conflict areas. *Violence Against Women*, 11 (10), pp. 1263-1291.

Tener, T.,Murphy, S.B. (2015) Adult Disclosure of Child Sexual Abuse: A Literature Review. *Trauma Violence Abuse*. 16(4):391-400

World Health Organization (1999) Report of the consultation on child abuse prevention. WHO, Geneva, 29-31 March 1999